

Ivica Matičević

DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/ypn4ocd8v9>

Izvorni znanstveni članak

Rukopis prihvaćen za tisak: 27.11.2023.

POŽAR KOSORA, STRAST JELČIĆA: FILOLOŠKA AVANTURA BEZ KRAJA

Sažetak

Rad je podsjetnik na Jelčićev prinos u predstavljanju, opisu i analizi života i djela Josipa Kosora. Tema *Kosor* zaglavna je Jelčićeva tema, mjesto u njegovu stručnom opusu koje pokazuje najbolje od njegova filološkog, istraživačkog i analitičkog značaja. Monografijom o Kosoru iz 1988. Jelčić je utjecao na mnoge istraživače Kosorova literarnog opusa, ali i ne samo na njih: uzorno napisanom studijom ponudio je model sustavnog filološkog rada, što su kasnije nasljedovali i unaprijedili književni povjesničari mlađih naraštaja. Na osobnom primjeru i sam će autor ovoga rada pokazati kako se Jelčićeva strast za proučavanjem Josipa Kosora nastavila u nizu novih znanstvenih i stručnih tekstova, u objavljivanju nepoznatih Kosorovih djela i otkrićima novih rukopisa u inozemnim arhivima.

Ključne riječi: hrvatski književni ekspresionizam; Josip Kosor; Dubravko Jelčić; filološka analiza rukopisa; poetika književnog teksta.

Niti jedna tema, niti jedan hrvatski pisac ili fenomen iz područja nacionalne književnosti nije toliko obilježio znanstvenu i stručnu karijeru Dubravka Jelčića kao Josip Kosor, iako je, i to je dobro poznato, Jelčić znalački pisao o Kranjčeviću, Matošu, Ujeviću, Strossmayeru, Starčeviću... pa su njegovi radovi o tim i nekim drugim piscima nezaobilazni u proučavanju njihovih opusa. Ipak, od trenutka kada je došao u neposredan dodir s Kosorovim rukopisima u 1960-ima, taj je Dalmatinac rodod, a odrastanjem Slavonac iz Otoka kod Vinkovaca, postao neka vrsta Jelčićevog sudbinskog stručnog predmeta obrade, zaglavni pisac za istraživanje, analizu i objavljivanje nepoznatih beletrističkih i kritičkih tekstova. Interes za Kosorove radove nije jenjavao ni kada je Jelčić već bio u podmakloj životnoj dobi i kada je kao urednik Kosorovih *Djela* pažljivo s priređivačem izabirao što objaviti, a što ne.¹

¹ Josip Kosor, *Djela I-XII*, priređivač Ivica Matičević, urednik izdanja Dubravko Jelčić, Ex libris, Zagreb 2011-2016. U ediciji su objavljeni, pored poznatih i dotad objavljenih autorovih djela, mnogi nepoznati i nikada tiskani Kosorovi radovi koji se čuvaju u Arhivu Odsjeka za povijest hrvatske književnosti HAZU gdje su stigli upravo Jelčićevim zalaganjem prije gotovo 60 godina.

Temeljna je Jelčićeva knjiga o Kosoru njegova prilagođena doktorska disertacija koju je objavio puno godina kasnije, nego što je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1974. obranio tezu o Kosoru kao autohtonom hrvatskom predstavniku ekspresionističke poetike. Zato ćemo ovdje pobliže podsjetiti i opisati strukturu, sadržaj i značenje te važne knjige za povijest hrvatske književnosti uopće, a ne samo za istraživanje Josipa Kosora.²

O tome kako je Jelčić uopće počeo razmišljati o Kosorovu životu i djelu, zašto je upravo izabrao Kosora za svoju doktorsku temu koja se onda postupno, miješajući slučajno i namjerno, pretvorila i u veliku životnu stručnu temu, opisuje nam autor na nekoliko mjesta i u više prigoda, ali ne mijenjajući podatke i okolnosti koje je opisao u bilješkama br. 277 i 574 svoje monografije o Kosoru.³ Sve je pokrenulo Jelčićevo zanimanje za nepoznate ili prešućivane rukopise hrvatskih pisaca ili eventualno nepoznata izdanja knjiga koja su se mogla, igrom slučaja, pronaći u zagrebačkim antikvarijatima. Upravo se to i dogodilo početkom 1964. u zrinjevačkom antikvarijatu „Tin Ujević“ kada je Jelčić, uz svesrdnu pomoć antikvara Marijana Krovinovića, pronašao otisak tiskarskoga sloga (špalte) Kosorove dotad nepoznate drame *Maske na paragrafima* za koju su, doduše, postojali podatci u literaturi da ju je Kosor napisao, ali nitko je prije Jelčića nije vidio i držao u rukama. S tim dokazom i s uvjerenjem kako je posrijedi autor koji itekako ima što reći o svome životu, kulturnom životu Europe s početka 20. stoljeća i čija su djela posve nepoznata, ali možebitno posve osebujna i intrigantna da ih vrijedi pomno istražiti i predstaviti struci i javnosti, Jelčić se u narednim godinama istinski potrudio da tadašnja JAZU dođe u posjed rukopisne ostavštine pisca koji je, nakon lutanja po europskim umjetničkim središtima, dvadesetak godina proveo na Lapadu, u vili Tamarix svoje supruge Ivanke Mitrović, bogate nasljednice Pabla Mitrovicha, bivšeg vlasnika čileanskih salitrenih rudnika. Trud se naposljetku itekako isplatio, ostavština je od siječnja 1967. u Arhivu Instituta u Opatičkoj 18 u Zagrebu (kasnije Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU-a), a Jelčić se na miru mogao posvetiti sređivanju opsežne i nesređene građe, napisati konačno zamišljeni doktorat o nepoznatom Kosoru, preocijeniti njegov rad u skladu s potpunim uvidom u opus i nakon određenih peripetija konačno ga objaviti 1988.,⁴ otkad za Jelčića filološka

² Dubravko Jelčić, *Strast avanture ili avantura strasti. Josip Kosor. Prilog tezi o autohtonosti ekspresionizma u hrvatskoj književnosti*, August Cesarec, Zagreb 1988., 544 str.

³ Spomenutim bilješkama u knjizi i tamo iznesenim podacima o interesu za Kosorovo djelo i dolasku njegove rukopisne ostavštine u tadašnji Institut za književnost JAZU-a prethodi Jelčićev izvještaj o radu na Kosorovoj ostavštini što ga je on napisao za Ljetopis JAZU za godinu 1965., knj. 72, Zagreb 1967, str. 477-478. O povijesti autorove „avanture“ s Kosorovim rukopisima Jelčić je jezgrovito pisao u tekstu *Moj Kosor* u spomenutim Kosorovim *Djelima*, knj. 12 (Iz korespondencije), 2016., str. 237-245.

⁴ Posrijedi je, navodno, kako mi je u nekoliko navrata u privatnom tonu spominjao sam Jelčić, njegova nesuglasica s Marijanom Matkovićem, tadašnjim voditeljem Zavoda za književnost i teatrologiju JAZU-a, koji je htio objaviti Jelčićev doktorat u samoj JAZU (vjerojatno u Akademijinom Radu) odmah nakon obrane teze 1974., ali da je zahtijevao da Jelčić korigira stav oko toga da je u nekim aspektima

avantura s Kosorom donekle prestaje, ali zato započinje za druge proučavatelje povijesti hrvatske književnosti i neprekinuto traje do danas u radovima Jelčićevih nasljedovatelja, tada novih naraštaja hrvatskih filologa i povjesničara književnosti koji su se pojavili od 90-ih naovamo, a kojima i sam neskromno pripadam.

Jelčićeva monografija o Kosoru i okolnosti njezina nastanka uzoran su primjer istraživačkoga filološkog i analitičkog rada u hrvatskoj književnopovijesnoj praksi. Od otkrića rukopisa za kojeg se mislilo da je ili izmišljen kao podatak ili da je u najmanju ruku postojao, ali da je zagubljen (*Maske na paragrafima*)⁵ do identifikacije rukopisne ostavštine i njezina pohranjivanja u Zagrebu, uključujući tu i pomnu estetičku analizu poznatih i u ostavštini pronađenih djela, posrijedi je nepisani protokol/mehanizam znanstveno-istraživačkog rada koji se rijetko sreće u nacionalnoj književnoj povijesti, a kojim se jednog zanemarenog i gotovo zaboravljenog pisca vraća u nacionalnu književnu matricu s cijelom množinom novih tekstova i spoznaja: od nepoznate/rasute građe i manuskripta do akademskih simpozija na kojima je Kosorovo djelo redovna tema, do kolegija na kroatističkim katedrama i uspjelih nakladničkih projekata. Sve je to u dobroj mjeri i zasluga Jelčićeva rada na Kosorovoj ostavštini jer je svoju filološko-istraživačku strast za kosorovskim „požarom“ znao prenijeti dalje, osvojiti kolege svojim tekstovima, predavanjima i razgovorima o svjetskom putniku iz slavonskog sela... Nego, monografija o Kosoru.

Započinje širim kontekstom: rekonstrukcijom autorova životopisa na temelju dotad nepoznatih opsežnih i fragmentarnih autobiografskih cjelina koje je kasnije pripremio ili sam Jelčić ili u suradnji s drugima.⁶ Pred nama je priča o odrastanju, sazrijevanju i uspješnom životnom putu osobe koja je upornošću i neobuzdanošću vlastitog karaktera, svakako svojim književnim talentom, ali i u mnogim sretnim okolnostima i uz pomoć dobrih i empatičnih ljudi, prevalila ogroman put od završene pučke škole u Otoku, pisarske prakse po različitim mjestima tadašnje mračne monarhističke provincije, do toga da je svoje dramske komade uspjela uprizoriti na prestižnima europskim pozornicama između dvaju svjetskih ratova, tako da je Kosor, uz Begovića i Vojnovića, najizvođeniji hrvatski pisac u inozemstvu toga vremena, dvostruki dobitnik Demetrove nagrade, više slavljen i priznat u inozemstvu nego u vlastitoj domovini. Jelčić izvrsno i plastično, s mnoštvom dotad nepoznatih detalja, iscrtava Kosorov lik u svakodnevnoj borbi za preživljavanje,

dramskog rada (ili tako slično) Kosor pretekao i samoga Krležu, na što Jelčić nije pristao i zato je monografija o Kosoru izašla punih 14 godina nakon što je izvorno nastala. Naravno, u međuvremenu je Jelčić tekst svoje doktorske teze o Kosoru kao autohtonom hrvatskom ekspresionistu doradio i dopunio novim podacima i spoznajama kako bi cijeli posao oko revalorizacije njegovih djela bio objektivniji, a time i vjerodostojniji.

⁵ Vidjeti o tome u knjizi *Strast avanture...* str. 444.

⁶ Josip Kosor, *Velika autobiografija*, priredio Dubravko Jelčić, Privlačica, Vinkovci 1990. Josip Kosor, *Pola-zak u München; Bilješke iz ratnog Dubrovnika*, u: *Djela, knj. X: Autobiografski i memoarski tekstovi*, priredio I. Matičević, urednik D. Jelčić, Ex libris, Zagreb 2015.

njegovu „moliteljsku“ narav, kojom se obraća najvećim književnicima Europe da mu financijski i organizacijski pomognu da uopće ima što jesti i gdje spavati, a naposljetku da njegov literarni trud nikako ne bude uzaludan, nego da se stalno radi na njegovoj promociji kod europskih redatelja, dramaturga i kolega pisaca. Posebice se, dakle, prati njegov osebujni europski put od Beča, Münchena, Praga... do Ženeve, Moskve, Pariza i Londona u kojem upoznaje buduću suprugu, a potom se za stalno, materijalno osiguran, seli u Dubrovnik gdje je 1961. i umro. Bivši općinski pisar, potucalo po bijelom svijetu, koji je bio toliko uporan, ali i književno dovoljno nadaren da ga prihvate Zweig, Bahr, Przybyszewsky, Baltrušaitis, Blanchard... i koji je posjetio Stanislavskoga u Moskvi, pokušavao pridobiti Reinhardta za redatelja svojih komada i zamalo u tome uspio, koji je dvaput bio predložen za Nobelovu nagradu, završio je naposljetku kao redoviti član tadašnjeg JAZU-a, ali nakon svega ipak nepoznat i zaboravljen, posve na margini književne važnosti: „A da je tako, pokazuje i vijest novinske agencije Tanjug o njegovoj smrti (citiram doslovno): ‘UMRO KNJIŽEVNIK JOSIP KOSOR. Dubrovnik, 24. januara. U nedjelju uveče preminuo je u 82. godini u Dubrovniku u svojoj vili na Lapadu naš poznati književnik Josip Kosor. Između ostaloga, on je napisao roman *Požar strasti*.’ Jedan jedini podatak naveden je u toj informaciji o netom preminulom našem „poznatom književniku“, a i taj je - pogrešan!“⁷

U nastavku monografije Jelčić je kronološki rekapitulirao kritičko mišljenje o Kosorovu djelu koje je zamijetio/opisao do vremena objavljivanja monografije i nakon osvrtnja na desetke kritičkih tekstova koji su pratili Kosorovo stvaralaštvo zaključio je kako je Kosor uglavnom nailazio na nerazumijevanje i otpor kod domaće, napose hrvatske kritike, dok je u inozemnih kritičara stvaran mit o nekom možebitnom čudu od pisca s Balkana, ali je i to brzo splasnulo nakon što su *Požar strasti* i *Žena* protutnjali europskim pozornicama... Jelčić naposljetku smatra kako je Kosorov ekspresionizam bio nedovoljno dobro shvaćen, otud i odbačen kao *fake import*, pa mu je zato u zadatak i pripalo da na temelju uvida u cjelinu opusa, a to je obradom rukopisne ostavštine konačno postalo moguće, pokaže kako je Kosorov ekspresionizam bio „autohton“, ni od koga posebice primljen, već da je ponikao iz njegovih najdubljih ljudskih i umjetničkih pogleda na život i svijet u kojem je živio. Više od toga Jelčić će u opsežnim analizama uspjeti pokazati nešto drugo: Kosorovo se djelo ne može nikako svesti samo na dotad poznate drame i novele, već u obzir valja uzeti cjelinu vižežanrovskog korpusa u kojem prednjače 22 drame, bogat novelistički opus, rasute pjesme i njegovi književnopolitički članci i eseji te autobiografski zapisi. Nakon što je detaljno izvijestio o stanju rukopisne ostavštine, što je sve objavljeno, a što tek čeka svoju filološku obradu i tiskanje, Jelčić je prionuo najvažnijem poslu: analitičkom presjeku kroz cjelinu prikupljenoga i spoznatoga

⁷ *Strast avanture...* str. 82.

opusa. Rad na terenu, stalno provjeravanje antikvarijata je li zalutala kakva nepoznata bilježnica ili otisak, odlasci u Dubrovnik, pregovori s udovicom koja nije lako pristala da itko dira rukopise njezina obožavanog supruga, potom ipak premještanje mnoštva rukopisa u književni arhiv na zagrebačkom Gornjem gradu, bjesomučni pokušaji da se rukopisna entropija različitih vrsta papira i boja tinte pretvori u uređeni skup listova koji se sa sigurnošću mogu svrstati pod ovaj ili onaj manje ili više poznat naslov, datacije, određivanje varijanti, „peglanje“ zgužvanih pelira... sav se taj fizički i filološko-materijalni posao od nekoliko godina konačno isplatio, pa je na red došao analitički pogled u postojeću cjelinu, takvu koju niti jedan Kosorov kritičar i književni povjesničar prije Jelčića nije mogao vidjeti, doživjeti i spoznati. Sve i jest u tome da se u tako opsežnom kritičkom poslu istraživač pokuša približiti nečemu što bi se moglo nazvati objektivnom ocjenom, iako je objektivnost u književnoj znanosti upitan fenomen. No, širina uvida zasigurno bitno može pomoći da naš sud bude što uvjerljiviji. Tada je „uvjerljivost“ prihvatljivija završna ocjena nečije analize nego klizna „objektivnost“ u nečemu što uvažava subjektivne i iracionalne elemente čovjekova bića.

I tako se redaju u najopsežnijem dijelu monografije „analize i ocjene“, prema jednostavnoj ali jasnoj žanrovskoj podjeli, poglavlja posvećena gonetanju autorove poezije, proze, dramskih radova, književnokritičkih članaka, društveno angažiranih eseja i autobiografskih zapisa. Svaki rad spomenut je poimence, gdje je nastao, kada je nastao, izvještava se o njegovu sadržaju, o fabuli, motivici, značenju... tumači se smisao, traži se stalno i uzastopce ona opća spojna svijest, poetička i ljudska, psihološka i filozofska, koja cijeli korpus drži na okupu, a bilježe se i možebitna odstupanja od prethodno uočenih vertikala. Kao da nam se u svakoj analitičkoj dionici smiješi barčevski princip: spoznati činjenice, imati ih na oku, a o djelu suditi na temelju doživljaja, uz opisni mehanizam koji počiva na usvojenim terminima struke, sve kako bi se, što je moguće više, osigurala sumjerljivost rezultata sa sličnim radovima u struci, u istome poslu. Jelčić je pri tome upravo školski „nemilosrdan“, red činjenica o promatranome tekstu odmjenuju opisni presjeci strukturnih elemenata, podjednako minuciozni u aspektima ideje i priče u prozi, motivike i simbolike u poeziji, u radnji i scenskim slikama u drami te oštrini, originalnosti pogleda i stilskoj inovativnosti u esejistici. Slijedi konačni rez u korpusno tkivo: zaključak nakon više stotina stranica, kao talog kojemu se ne može osporiti uvjerljivost u izvođenju, ali ga se uvijek iznova može i mora provjeravati, nadopunjavati i naravno, ako je takav smjer nove analize, i mijenjati: „Od prvih Kosorovih radova, može se uvjereno reći, njegov doživljaj svijeta, odnos prema životu i shvaćanju umjetnosti bili su takvi da su ga oni prirodno i logično doveli u krug ekspresionističke književnosti. Ali, kad govorimo o Kosorovu ekspresionizmu, nemamo pred sobom nikakav određeni uzor kojemu bi Kosor kao pisac morao udovoljavati. Kad Kosora nazivamo ekspresionistom, imamo pred očima šire shvaćanje ekspresionizma, koje nam se ne javlja kao literarni klišeji ili

umjetnička šablona, standardizirani duhovni okvir ili konvencionalna manira - jer on to uistinu ni sam nije, pa ne dopušta ni da ga tako shvaćamo! - nego mislimo na ekspresionizam kao slobodni, nesputani čin stvaralačkog duha koji sluša vlastite unutarnje glasove, oslobođene kontrole i terora logike. Nemajući ništa drugo, njemu je kao piscu jedino i preostajala intuicija... Izraziti bit stvari i dušu čovjeka neovisno o vremensko-prostornoj dimenziji određenosti, izraziti je kierkegaardski krajnji subjektivizam koji je opozicija objektivnom i logičkom mišljenju... - to je bila Kosorova misao-vodilja od prvih njegovih sastavaka, to mu je bio cilj, uz mnoga pogibeljna zastranjivanja i žalosne promašaje.(...) Od svih hrvatskih pisaca jedini je Josip Kosor do kraja svog života ostao na pozicijama radikalnog ekspresionizma, ne nastojeći slijediti daljnju književnu evoluciju.“⁸

Na samome kraju monografije, u „Riječi na kraju“, Jelčić zaključuje kako je ova njegova knjiga, kao pokušaj dohvaćanja cjeline Kosorova opusa, zapravo tek osnovica da se krene dalje u istraživanje u kojem će se složenost toga opusa dodatno propitivati, osporavati, obogaćivati... Time je otvorio prostor za dalje i dublje, otvorio je istraživački i analitički poligon za njegove nastavljače kojih sam i sâm postao dio, dio one filološke avanture i strasti spram proučavanja arhivske građe kojoj se mora predati svaki književni povjesničar ako želi pošteno i dosljedno obaviti svoj posao.⁹

Nakon što sam između 2004. i 2012. objavio nekoliko većih priloga o pojedinim aspektima Kosorova dramskog opusa koje sam s izabranim priložima Josipa Kosora tiskao i u posebnoj knjizi¹⁰, u zagrebačkoj nakladničkoj kući Ex libris, na prijedlog urednice i direktorice Jelene Hekman, započeo sam 2011. rad na Kosorovim *Djelima* u kojima će do 2016. izaći 12 knjiga, uz poznata i već tiskana djela također i ona djela, sačuvana u ostavštini, koja nikad nisu tiskana i posve su nepoznata književnoj i kulturnoj javnosti.¹¹ Uglavnom je to bila borba s utvrđivanjem posljednje varijante

⁸ *Strast avanture...* str. 377 i 379.

⁹ Neka na ovome mjestu bude samo spomenuta, kao marljiva i uspješna istraživačica Kosorova dramskog opusa, književna povjesničarka s Filozofskog fakulteta u Osijeku Marica Liović koja je, između ostaloga, zadužila „kosorologiju“ svojim priređivanjem tzv. šest drama bez naslova (naslov im je, kao radni, dao sam Jelčić u dijelu monografije u kojem se bavi ocjenom dramskog opusa), odnosno svojim doktoratom u kojem donosi iscrpnu književnopovijesnu analizu tih nepoznatih Kosorovih drama. Vidjeti: Marica Grigić (Liović), *prir., Josip Kosor: Šest drama bez naslova*, u: Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 36, HAZU, Zagreb 2009., 534 str.; Marica Liović, *Od euforije do zaborava. Nepoznate drame Josipa Kosora*, Centar za znanstveni rad HAZU, Vinkovci 2012.

¹⁰ Ivica Matičević, *Trijumf duše. Knjiga o Josipu Kosoru*, Ex libris, Zagreb 2018.

¹¹ Josip Kosor, *Djela, knj. I-XII*, priređivač Ivica Matičević, urednik edicije Dubravko Jelčić, Ex libris, Zagreb 2011-2016: Sv. I: *Optužba; Crni glasovi; Mime; Miris zemlje i mora*, 624 str.; Sv. II: *Rasap; Razvrat*, 344 str.; Sv. III: *Radnici; Čupalo; Pripovijetke izvan zbirke*, 614 str.; Sv. IV: *Požar strasti; Pomirenje; Nijemak, Pravednost*, 424 str.; Sv. V: *Žena; Smiljka vječna; Nepobjediva lađa; Vječnost*, 428 str.; Sv. VI: *U Café du Dôme; Rotonda; Čovječanstvo*, 280 str.; Sv. VII: *Pod laternom; Maske na paragrafima; Nema Boga – ima Boga*, 304 str.; Sv. VIII: *Atlantikom i Pacifikom*, 206 str.; Sv. IX: *Simfornije Jadrana, Italije, Pariza, Londona*, 366 str.; Sv. X: *Autobiografski i memoarski tekstovi*, 254 str.; Sv. XI: *Članci i feljtoni; Kritika o Josipu Kosoru*, 414 str.; Sv. XII: *Iz korespondencije*, 272 str.

pojednog teksta, pažljivo postupanje s Kosorovim jezikom i samo njemu poznatim pravopisom, pisanjem stranih imena, gonetanjem teško čitljivih stranica... sve u svemu, oko 5 000 kartica priređeno je za tisak i objavljeno. Osim činjenice da smo uspjeli u 6 godina u toj nakladničkoj cjelini donijeti na jednom mjestu ono najbolje i najvažnije što postoji od Kosorova opusa, da smo filološki razriješili mnoge nedoumice oko nastanka tekstova i njihova konačnog izgleda, značajno je i to što su *Djela* dobro primljena u kulturnoj javnosti, tako da je Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu odlučilo da u ožujku 2016. na svoju scenu postavi dva Kosorova dramska teksta (*U Café du Dôme* i *Ženu*) u jedinstvenoj predstavi koju je režirao Paolo Magelli s velikim glumačkim ansamblom te nacionalne kuće. Tako se Kosor nakon pune 82 godine vratio na daske onoga teatra koji mu je prije Prvoga svjetskog rata i između dvaju svjetskih ratova uprizorio mnoge predstave sa svojim najboljim redateljima: Josipom Bachom, Brankom Gavellom i Jozom Ivakićem (*Požar strasti*, 1911., 1923., 1934., *Pomirenje*, 1914., 1927., *Nepobjediva lađa*, 1920.).

Samo nekoliko godina nakon završetka nakladničkog projekta Kosorovih *Djela* 2017., dogodilo se nešto vrlo zanimljivo, nešto što traje sve do danas i što će se vjerojatno nastaviti i dalje. Započelo je jednim e-mailom na početku 2020., u vrijeme općeg *lockdowna* zbog pandemije koronavirusa, u kojem me gospođa Lina Maria Zangerl, germanistica i arhivistica u Literaturarchivu u Salzburgu, zamolila da joj pomognem nabaviti 12. knjigu iz edicije Kosorovih *Djela*. Naime, u toj posljednjoj knjizi u nizu nalazi se izbor iz Kosorove korespondencije, poštanske pošiljke (pisma, dopisnice, razglednice, telegrame...) koje su Kosoru stizale sa svih strana svijeta. Među njima su bila i dva pisma i jedna dopisnica Stefana Zweiga, a to marnoj arhivistici nije promaklo, jer je portal stefanzweig.digital, unutar salzburškog Književnog arhiva, upravo i pokrenut da bude informativno-istraživačko središte koje će popisati raznovrsnu i rasutu ostavštinu i građu o životu i djelu velikog austrijskog pisca. Gdje god se spomene Zweigovo ime, napose ako je riječ o dijelu njegove rukopisne ostavštine, to bi se trebalo naći u popisima i bazama podataka na stefanzweig.digital. Kako je knjiga izbora iz Kosorove korespondencije brzo stigla u Salzburg (bio je dovoljan „klik“ mišem i pdf knjige je već bio tamo), u danima nakon toga razvila se i naša mala elektronička prepiska o odnosu Kosora i Zweiga, ali i drugih pisaca i umjetnika s kojima je Kosor bio u vezi... sve do trenutka kada je kolegica Zangerl spomenula da se u SAD-u, u Daniel A. Reed Library, u Fredoniji, nalazi sačuvana kolekcija Kosorovih pisama Stefanu Zweigu... Kolekcija Kosorovih pisama, u Americi? Stotinu Kosorovih pisama... sačuvano... sve je zvučalo nevjerovatno!¹² Vijest iz Salzburga brzo se pretvorila u konkretan događaj

¹² Kako je došlo do toga da se upravo na Državnom sveučilištu New Yorka u maloj Fredoniji pohrani Zweigova rukopisna ostavština, u tamošnjoj Reed Library? Tako što je to Sveučilište u 1960-ima odlučilo napraviti značajniji zaokret prema međunarodnoj prepoznatljivosti, pa je tamošnji profesor germanistike Robert Rie, rođeni Bečanin i prijatelj prve Zweigove supruge Friderike, koja je još prije

– iz Fredonije, malog mjesta u saveznoj državi New York, gdje se nalazi Državno sveučilište s bibliotekom Daniel A. Reed, u kojoj se čuva dio Zweigove rukopisne ostavštine, na moj je mail u roku od nekoliko dana stigao paket faksimila Kosorovih pisama, razglednica i dopisnica na njemačkom, što ih je on od 1909. (od 28. svibnja, iz Lustkandlgasse 6 u Beču – njegovo prvo pismo) do 1938. (24. travnja, iz vile Tamarix, Lapad, zadnje sačuvano pismo) odao prijatelju“ Zweigu, iz različitih dijelova svijeta, ukupno dakle 112 poštanskih pošiljaka. Gospođa Amanda Shepp iz Arhivskog odjela sveučilišne biblioteke, unatoč strogim mjerama protiv pandemije i radu *online*, potrudila se da faksimili Kosorovih pisama stignu što prije. Razumjela je moju nestrpljivost i uzbuđenje i otišla na lice mjesta čim je mogla, kopirala materijale i sve je odjednom bilo tu, preda mnom... Preko zlatne informacije iz Salzburga i preko Atlantika, kojeg je Kosor nekoliko puta prešao brodom, a jednom i avionom (na trećem povratku iz Južne Amerike 1957.), pisma su se vratila kući, svome tvorcu, ali ne zato što je adresa primatelja bila nepoznata - pisma su davno isporučena, pročitana i uredno sačuvana kod skrbnika Zweigove ostavštine - nego zato da, zahvaljujući sretnim i dobrim okolnostima i tehnološkim dostignućima, postanemo svjedoci jednog dinamičnog i plodnog umjetničkog vremena, sudbine jednog hrvatskog pisca koja je toliko atraktivna i specifična da bi se o njoj, da je volje, pameti i sreće, mogao snimiti zanimljiv film. Dakako, Kosorova pisma nisu samo o njemu, već znatno govore i o onome kome su bila upućena, ali i o vremenu u kojem su nastala, o mnogočemu drugome što je vrijedno daljnjeg istraživanja.

Pisma su teškom mukom pročitana jer je Kosorov rukopis tvrd orah za svakoga filologa, ali su prevoditelji pisama s njemačkoga na hrvatski uspjeli sve odgonetnuti i dvojezična knjiga Kosorovih pisama velikom Austrijancu objavljena je prošle godine u Matici hrvatskoj.¹³ Avantura tu nije završila, kao da se ponovo i još jače

Drugog svjetskog rata nastanjena u SAD-u, predložio da Sveučilište zamoli Friderike da rukopisnu ostavštinu njezina muža pohrani upravo kod njih. Nakon uspješnih pregovora i dogovora 26. ožujka 1968. utemeljen je arhiv Zweigovih rukopisa i srodne građe, The Zweig Collection, u Reed Library pri State University of New York at Fredonia. Za nas je ovdje vjerojatno najznačajnija građa koju je zbirci darovala Eva Alberman, nasljednica ostavštine Zweigove druge žene Charlotte, a sastoji se od 6 440 poštanskih pošiljaka (pisama, dopisnica, razglednica), nastalih od 1901. do 1942., a koje je Zweig primio od tristotinjak osoba s kojima je bio u pismovnom kontaktu. Među njima su najvjerojatnije i Kosorova pisma što ih je Charlotte, kao Zweigova brižna tajnica, uredno čuvala i ponijela na njihovo posljednje putovanje izvan Europe. (O tome vidjeti: Joanne L. Schweik, *From Europe's 'Volcanic Eruption' to Fredonia: The Zweig Collection*, „Modern Austrian Literature“, vol. 14, No. 3-4, 1981., str. 361-364). Posve je jasno da Kosor svoja pisma nije mogao čuvati kao organizirani Zweig – narav njegova kretanja po Europi od 1906. do vjenčanja s Ivankom, gotovo mjesečne promjene adresa, bez stalnog boravišta, nisu prijatelji obilne korespondencije, književne građe uopće. Najveći dio zaprimljenih pisama Kosor je jednostavno, i očekivano, na svojim putovanjima izgubio, a možda i bacio jer su mu bila teret i smetnja!

¹³ Josip Kosor, *Moj prijatelj Stefan Zweig. Nepoznata pisma Josipa Kosora Stefanu Zweigu/Mein Freund Stefan Zweig. Unbekannte Briefe Josip Kosors an Stefan Zweig*, priredio Ivica Matičević, s njemačkoga preveli Tihomir Glowatzky i Marta Glowatzky Novosel, Matica hrvatska, Zagreb 2022.

zavrtila, jer sam prošle godine u Theatermuseum Wien pronašao 36 Kosorovih pisama drugom velikom Austrijancu – Hermannu Bahru, kojeg Jelčić često spominje u svojoj monografiji kao pisca presudnog za Kosorov uspjeh na njemačkom govornom području. Nekako u isto vrijeme pronašao sam i 4 Kosorova pisma Arthuru Schnitzleru u Deutsches Literaturarchiv Marbach. Kada sva ta pisma, koja su trenutno u filološkoj obradi, budu priređena za tisak i konačno objavljena, bit će to još jedan važan Kosorov trag u europskoj književnoj dinamici u prvoj polovici prošloga stoljeća, dokaz kako je naš pisac bio cijenjen u sredini koja je u to vrijeme predvodila europski književni i kulturni život. Ne možemo ni zamisliti što bi na ova otkrića pisama rekao Jelčić, jedan od najvećih zaljubljenika u istraživanje arhivske građe! Vjerujem da bi potvrdio riječi koje je zapisao na samome kraju svoje monografije o Kosoru, nakon velikog i dugog posla: „Stigavši na kraj stvorili smo tek osnovu za – novi početak.“

Literatura:

1. Jelčić, D. (1988). *Strast avanture ili avantura strasti. Josip Kosor. Prilog tezi o autohtonosti ekspresionizma u hrvatskoj književnosti*, Zagreb: August Cesarec.
2. Jelčić, D. (2004). *Povijest hrvatske književnosti. Tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne*. Drugo, znatno prošireno izdanje. Zagreb: Naklada P. I. P. Pavičić.
3. Kosor, J. (1990). *Velika autobiografija*, priredio Dubravko Jelčić, Vinkovci: Privlačica.
4. Kosor, J. (2011 – 2016). *Djela I-XII*, priređivač Ivica Matičević, urednik Dubravko Jelčić, Ex libris, Zagreb 2011-2016. Sadržaj po svescima: Sv. I: *Optužba; Crni glasovi; Mime; Miris zemlje i mora*, 624 str.; Sv. II: *Rasap; Razorvat*, 344 str.; Sv. III: *Radnici; Cupalo; Pripovijetke izvoan zbirke*, 614 str.; Sv. IV: *Požar strasti; Pomirenje; Nijemak, Pravednost*, 424 str.; Sv. V: *Žena; Smiljka vječna; Nepobjediva lađa; Vječnost*, 428 str.; Sv. VI: *U Café du Dôme; Rotonda; Čovječanstvo*, 280 str.; Sv. VII: *Pod laternom; Maske na paragrafima; Nema Boga – ima Boga*, 304 str.; Sv. VIII: *Atlantikom i Pacifikom*, 206 str.; Sv. IX: *Simfornije Jadrana, Italije, Pariza, Londona*, 366 str.; Sv. X: *Autobiografski i memoarski tekstovi*, 254 str.; Sv. XI: *Članci i feljtoni; Kritika o Joispu Kosoru*, 414 str.; Sv. XII: *Iz korespondencije*, 272 str.
5. Kosor, J. (2022). *Moj prijatelj Stefan Zweig. Nepoznata pisma Josipa Kosora Stefanu Zweigu/Mein Freund Stefan Zweig. Unbekannte Briefe Josip Kosors an Stefan Zweig*, priredio Ivica Matičević, s njemačkoga preveli Tihomir Glowatzky i Marta Glowatzky Novosel, Zagreb: Matica hrvatska.
6. Liović, M. (2012). *Od euforije do zaborava. Nepoznate drame Josipa Kosora*, Vinkovci: Centar za znanstveni rad HAZU.
7. Matičević, M. (2018). *Trijumf duše. Knjiga o Josipu Kosoru*, Zagreb: Ex libris.

The fire of Kosor, the passion of Jelčić: an endless philological adventure

Summary

The paper is a reminder of Jelčić's contribution in presenting, describing and analyzing the life and works of Josip Kosor. The Kosor theme is Jelčić's main theme, a place in his professional oeuvre that shows the best of his philological, research and analytical significance. With his monograph on Kosor from 1988, Jelčić influenced many researchers of Kosor's literary oeuvre, but not only them: with an exemplary study, he offered a model of systematic philological work that was imitated and improved by younger generations of literary historians. Using a personal example, the author of this paper himself will show how Jelčić's passion for studying Josip Kosor continued in a series of new professional texts, newly published works by Kosor and discoveries of new manuscripts in foreign archives.

Keywords: Croatian literary expressionism; Josip Kosor; Dubravko Jelčić, philological analysis of manuscripts; poetics of a literary text.

Dr. sc. Ivica Matičević
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe
Odsjek za povijest hrvatske književnosti
Opatička 18, 10000 Zagreb
imaticev@hazu.hr